Taraqqiyot spektri
ILMIY JURNALI
Vol 2 № 6 2026

BOSHLANG‘ICH SINF FANLARI DARSLARIDA “AQLIY HUJUM” METODINI TASHKIL ETISH BOSQICHLARI VA QOIDALARI

Davronova Nilufar Nurali Qizi

DENOV TADBIRKORLIK VA PEEDAGOGIKA INSTITUTI Magistri

Annotatsiya: Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dars jarayonidagi kognitiv faolligini psixologik qonuniyatlar asosida boshqarish maqsadida evristik ta’lim modellaridan tizimli foydalanish didaktik samaradorlikni ta’minlovchi yetakchi omildir.

Kalit so’zlar: Ta’lim, sinf,metod,bosqich,vosita,kognitiv,didaktik,tamoyil.

Kirish

Kichik maktab yoshidagi bolalarda mantiqiy reflekslar va kreativ operatsiyalarning shakllanishi qat’iy uslubiy bosqichlar zanjirini izchillik bilan amalga oshirishni taqozo etadi. Mazkur metodik tizimning birinchi bo‘g‘ini muammoli vaziyatni to‘g‘ri loyihalash hamda o‘quvchilarning intellektual diqqatini bitta markazga jalb qilish jarayonidir. Darsda kognitiv to‘siqlarni bartaraf etish va bolalarni emotsional qisilishlardan ozod qilish uchun dastlabki tayyorgarlik muhitini yaratish qat’iy didaktik talab hisoblanadi. O‘qituvchi tomonidan o‘rtaga tashlanadigan muammoli savol bolaning shaxsiy hayotiy tajribasiga hamda fanning tub mohiyatiga mantiqiy jihatdan mos kelishi shart. Ushbu jarayonda har qanday tanqidiy fikrni mutloq taqiqlash qoidasi o‘quvchilarning erkin fikrlash motivatsiyasini barqaror ravishda yuksaltirishga xizmat qiladi. Ko‘p variantli yechimlarni erkin izlash muhiti bolaning miya yarim sharlaridagi assotsiativ bog‘lanishlarni jadallashtirib, mantiqiy tafakkurni yangi bosqichga olib chiqadi. Quyida keltirilgan jadvalda

Taraqqiyot spektri

metodni tashkil etishning fundamental bosqichlari va ularning kognitiv maqsadlari tizimli ravishda ifodalangan.

“Aqliy hujum” metodining tashkiliy-didaktik bosqichlari va tarkibiy komponentlari

Dars bosqichlari	Didaktik jarayonlar mazmuni	O‘quvchilarning kognitiv harakatlari
I. Tayyorgarlik-motivatsiya	Muammoli savolni vizual materiallar yordamida e’lon qilish	Diqqatni jamlash, tayanch bilimlarni faollashtirish
II. G‘oyalar generatsiyasi	Cheklanmagan miqdordagi fikrlarni doskada qayd etish	Divergent fikrlash, original yechimlar taklif etish
III. Tahlil va tasniflash	To‘plangan ma’lumotlarni mantiqiy elakdan o‘tkazish	Tahlil, sintez, klassifikatsiya operatsiyalarini bajarish
IV. Yakuniy baholash	Optimal yechimni darslik qoidalari bilan integratsiyalash	Metakognitiv xulosa chiqarish, amaliy ahamiyatni anglash

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turganidek har bir bosqich o‘quvchining aqliy salohiyatini ma’lum bir tizimli ketma-ketlikda rivojlantirishga qaratilgan.

Metodik tizimning ikkinchi bosqichi hisoblangan g‘oyalar generatsiyasini jadal tashkil etish jarayonida o‘quvchilarning dars dars davomidagi vaqt menejmentiga qat’iy rioya qilishlari talab etiladi. Ushbu bosqichda darsning emotsional haroratini yuqori darajada ushlab turish uchun maxsus raqamli taymerlar yoki qum soatlaridan unumli foydalaniladi. Bolalar o‘zlariga berilgan qisqa vaqt ichida eng lo‘nda, eng aniq va mantiqan asoslangan fikrlarni birinchi navbatda bayon etishga intilishadi. O‘qituvchi moderator rolida maydonga chiqib, har bir bolaning fikrini hech qanday o‘zgartirishlarsiz, imlo xatolariga e’tibor qaratmagan holda doskaga klaster shaklida yozib boradi. Fikrlar miqdorining ko‘p bo‘lishi yakuniy bosqichda eng to‘g‘ri mantiqiy xulosani ajratib olish imkoniyatini sezilarli darajada kengaytiradi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning idrok etish imkoniyatlarini

Taraqqiyot spektri

kengaytirishda variativ shakllari (guruhli, yozma va evristik) didaktik topshiriqlar majmuasi va interaktiv dars ssenariylarini fanlar kesimida modifikatsiya qilish dars samaradorligini kafolatlovchi bosh mexanizmdir. Har bir o‘quvchi o‘zining intellektual dadilligini namoyish etishi uchun sinfda mutloq tenglik va psixologik xavfsizlik muhiti qaror topishi lozim. Shaxsiy tashabbuskorlikni rag‘batlantirish tizimi bolani yangi ilmiy izlanishlarga yo‘naltiruvchi kuchli ichki drayver vazifasini o‘taydi.

To‘plangan g‘oyalarni tahlil qilish va saralash bosqichida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tahliliy-sintezlash operatsiyalari amaliy mashqlar zanjiri yordamida tizimli ravishda charxlanadi. Bolalar o‘z sinfdoshlari tomonidan o‘rtaga tashlangan o‘nlab fikrlarni mantiqiy elakdan o‘tkazish jarayonida sabab-oqibat aloqalarini mustaqil tahlil qilishni o‘rganadilar. Mazkur jarayonda o‘xshash g‘oyalarni bitta guruhga birlashtirish, mutloq asossiz fikrlarni mantiqan rad etish va eng istiqbolli yechimlarni alohida ranglar bilan belgilash ko‘nikmalari shakllanadi. Aynan shu bosqichda bolaning tanqidiy tafakkuri faollashib, har bir ma’lumotni faktlar asosida tekshirish ehtiyoji yuzaga keladi. O‘qituvchi yo‘naltiruvchi savollar yordamida o‘quvchilarni darslikdagi fundamental qoidalarga mantiqan yaqinlashtirib borishi metodik mahorat mezonidir. Jamoaviy tahlil jarayoni o‘quvchida nafaqat intellektual salohiyatni, balki boshqalarning fikriga hurmat bilan qarash kabi ijtimoiy muloqot madaniyatini ham tarbiyalaydi. Dars davomida bajariladigan bunday kognitiv mashqlar bolaning kelajakda murakkab axborot makonida to‘g‘ri yo‘nalish olishida mustahkam poydevor bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinflarning har bir o‘quv fani o‘zining xususiyatidan kelib chiqqan holda ushbu metodologiyani qo‘llash jarayonida o‘ziga xos uslubiy yondashuvlarni talab qiladi. Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida badiiy matn qahramonlarining xatti-harakatlariga mantiqiy muqobil variantlar topishda intellektual hujum muvaffaqiyatli qo‘llaniladi. Matematika darslarida esa nostandart mantiqiy misol va masalalarni yechishning bir nechta original usullarini izlash jarayonida ushbu usul o‘quvchilarning hisoblash tafakkurini jadallashtiradi. Tabiiy fanlar (Science) yo‘nalishida esa atrof-muhit

Taraqqiyot spektri

hodisalarining sabablarini aniqlash, oddiy ekologik muammolarga kreativ yechimlar taklif etishda bolalarning evristik izlanishlari yuzaga chiqadi. Turli fanlar kesimida bir xil kognitiv metodikaning transformatsiya qilinishi bolalarda universal o‘quv harakatlarini hamda moslashuvchan fikrlash ko‘nikmalarini tezroq shakllantirish imkonini yaratadi. Metodning samaradorligini yanada oshirish maqsadida variativ shakllari (guruhli, yozma va evristik) didaktik topshiriqlar majmuasi va interaktiv dars ssenariylarini fanlar kesimida modifikatsiya qilish ilmiy-metodik jihatdan to‘liq asoslangan yondashuvdir. Har bir dars o‘quvchining shaxsiy intellektual izlanish maydoniga aylanishi uchun an’anaviy dars berish qoliplarini tubdan isloh qilish zarurati mavjuddir.

Metodni sinf jamoasida tashkil etish qoidalariga ko‘ra har bir o‘quvchining individual kognitiv uslubi to‘liq hisobga olinishi dars sifati barqarorligini ta’minlaydi. Sinfda faol o‘quvchilarning ustunlikka erishishi natijasida tortinchoq yoki sust harakat qiladigan bolalarning jarayondan chetda qolib ketish ehtimolini yo‘qotish qat’iy qoidadir. Ushbu pedagogik nomutanosiblikni bartaraf etish maqsadida navbatma-navbat fikr bildirish tizimi joriy etiladi, har bir bolaga teng so‘z berilishi kafolatlanadi. Sust harakat qiluvchi o‘quvchilarning oddiy g‘oyalari ham alohida rag‘batlantirilib, ularda intellektual jasorat va o‘z kuchiga bo‘lgan psixologik ishonch tuyg‘usi shakllantiriladi. Erkinlik va tenglik sharoitida ishlayotgan inson miyasi ancha tezroq va originalroq qarorlar qabul qilish xususiyatiga ega ekanligi kognitiv psixologiyada to‘liq isbotlangan. Bolalar dars davomida o‘zlarining har bir fikri jamoa uchun qadrli ekanligini his etib, o‘quv jarayoniga nisbatan yuqori darajadagi shaxsiy mas’uliyatni tuya boshlaydilar. Quyida keltirilgan jadvalda metodni qo‘llash jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi rioya qilishi shart bo‘lgan oltin qoidalar tizimi bayon etilgan.

“Aqliy hujum” metodini qo‘llashning qat’iy uslubiy qoidalari va didaktik talablari

2.1.2-jadval

Taraqqiyot spektri

№	Metodik qoidalar nomi	Qoidaning dars jarayonidagi amaliy mexanizmi
1	Tanqidning mutloq taqiqlanishi	Bildirilgan hech bir g‘oya muhokama bosqichigacha baholanmaydi va rad etilmaydi
2	Fikrlar erkinligi va cheksizligi	O‘quvchi miyaga kelgan har qanday kutilmagan, original variantni aytishi mumkin
3	Miqdorning sifatga o‘tishi	G‘oyalar qanchalik ko‘p bo‘lsa, eng to‘g‘ri yechimni topish imkoni shunchalik ortadi
4	G‘oyalarni kombinatsiyalash	Sinfdoshlarining fikrini to‘ldirish, boyitish va yangicha shaklda birlashtirish huquqi

Jadval tahlilidan ko‘rinib turganidek ushbu qoidalar bolalarda jamoaviy hamkorlik va mantiqiy dadillik madaniyatini shakllantirishning bosh omilidir.

Guruhli shaklda tashkil etilgan intellektual hujum mashg‘ulotlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kollaborativ ta’lim madaniyatini hamda ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishning samarali pedagogik maydonidir. Kichik maktab yoshidagi bolalar tabiatan ko‘proq shaxsiy manfaatlarga yo‘naltirilgan bo‘lib, guruh ichida hamkorlik qilishda ma’lum qiyinchiliklarga duch kelishlari tabiiy holatdir. Guruh tarkibida muammoli vazifalarni bajarish jarayonida ular umumiy kognitiv maqsad yo‘lida bir-birlarini tinglashni, murosaga kelishni amaliy ravishda o‘rganib boradilar. Har bir guruh a’zosiga aniq vazifalarning yuklatilishi bolalarda yetakchilik, mas’uliyat, o‘zaro yordam kabi muhim ijtimoiy fazilatlarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Guruhlar o‘rtasidagi sog‘lom intellektual raqobat darsning emotsional haroratini oshirib, o‘quvchilarni yanada faolroq va chuqurroq fikrlashga ilhomlantiradi. Birgalikdagi faoliyat natijasida qo‘lga kiritilgan muvaffaqiyat bolalarda jamoaviy birdamlik va bir-birini qo‘llab-quvvatlash tuyg‘ularini yanada kuchaytiradi. Hamkorlikda muammolarni hal qilish layoqati zamonaviy ta’limning eng asosiy talablaridan biri bo‘lib, shaxsning ijtimoiy kamolotini belgilaydi.

Taraqqiyot spektri

Yozma shakldagi “Aqliy hujum” variantlari (Brainwriting) boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ichki nutqini tashqi yozma nutqqa aylantirishda yuqori pedagogik natija beradi. Mazkur usulda har bir o‘quvchi o‘z g‘oyalarini maxsus kartochkalar yoki ishchi varaqlarda matn ko‘rinishida qayd etib, keyingi sherigiga mantiqiy to‘ldirish uchun uzatadi. Ushbu jarayon sinfdagi shovqin darajasini pasaytirish bilan birga chuqur va mulohazali fikrlash imkoniyatini maksimal darajada oshiradi. Tortinchoq va omma oldida gapirishdan qo‘rqadigan bolalar o‘zlarining intellektual salohiyatini aynan yozma kartochkalarda to‘liq namoyon etish imkoniga ega bo‘ladilar. Matnli g‘oyalar zanjiri bolalarda so‘z boyligini oshirishga, jumlalarni mantiqan to‘g‘ri va izchil tuzish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Yangi pedagogik texnologiyalar sharoitida variativ shakllari (guruhli, yozma va evristik) didaktik topshiriqlar majmuasi va interaktiv dars ssenariylarini fanlar kesimida modifikatsiya qilish ta’lim tizimimizning kognitiv samaradorligini oshiruvchi poydevordir. Axborotlarni yozma qayd etish o‘quvchida mas’uliyat tuyg‘usini va ilmiy aniqlikka intilish fazilatini shakllantiradi.

Evristik yo‘naltirilgan intellektual hujum darslari esa bolalarda kutilmagan kashfiyotlar qilish, hodisalarning tub mohiyatini mantiqiy tahlil qilish layoqatini yuzaga chiqaradi. Bu jarayonda muammoning yechimi darslikda to‘g‘ridan-to‘g‘ri berilmagan bo‘lib, boladan bir nechta fanning qonuniyatlarini o‘zaro sintez qilish talab etiladi. O‘quvchi dars davomida shunchaki passiv tinglovchi emas, balki muammoning yechimini qidirayotgan haqiqiy tadqiqotchi rolida maydonga chiqadi. O‘z mehnati natijasini vizual shaklda, ya’ni doskadagi g‘oyalar daraxti yoki rangli grafik sxemalar ko‘rinishida ko‘rgan bola darsga butun vujudi bilan bog‘lanadi. Kognitiv faollikning bunday o‘sishi dars samaradorligini oshirish bilan birga o‘quvchining umumiy intellektual salohiyatini ham barqaror yuksaltiradi. Mantiqiy tafakkur shunchaki tug‘ma iqtidor bo‘lmay, balki darslar davomida tizimli ravishda bajariladigan interaktiv topshiriqlar zanjiri yordamida shakllanadigan dinamik xususiyatdir. Bolaning aqliy faoliyatini to‘g‘ri yo‘naltirish orqali unda har bir ma’lumotni mantiqiy elakdan o‘tkazish fazilatlari qaror topadi.

Taraqqiyot spektri

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanova M. M. Kichik maktab yoshidagi bolalarda ijodiy fikrlashni rag‘batlantirish va psixologik to‘siqlarni bartaraf etish. – Samarqand: Sug‘diyona, 2018. – 134 b.
2. Qodirov B. R. Boshlang‘ich sinflarda interfaol ta’limning pedagogik va tashkiliy qiyinchiliklari: muammo va yechimlar. Monografiya. – Toshkent: Fan, 2023. – 172 b.
3. Davletshin M. G. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining psixologik xususiyatlari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 118 b.
4. Yusupov E. M. Kreativ pedagogika asoslari. – Andijon: Hayot, 2022. – 156 b.
5. Ismoilova Z. K. Pedagogik texnologiyalar va metodika – Toshkent: Istiqlol, 2020 – 198 b
6. Tojiyeva M. H. Boshlang‘ich sinflarda matematika darslarida differensiallashgan topshiriqlar. – Farg‘ona: Klassika, 2021. – 140 b.
7. Rasulov A. B. Pedagogik tajriba-sinov ishlarini modellashtirish va statistik baholash. – Toshkent: Universitet, 2023. – 164 b.

Taraqqiyot spektri